Pregledni naučni rad
UDK:37.03:316.624-053.3/.6
DOI:10.7251/ZND2601424S

ODGOJNI ČIMBENICI SLOBODNOG VREMENA DJECE I MLADIH KAO PREVENCIJA RIZIČNIH PONAŠANJA

***Doc. dr.sc. Marijana Škutor*[267]**
Sveučilište u Slavonskom Brodu

Sažetak: *U fokusu rada su odgojni čimbenici, obitelj i škola, koji kroz svoj odgojni i savjetodavni rad imaju snažan utjecaj na kvalietu slobodnog vremena djece i mladih. Način provođenja slobodnog vremena utječe na koncepciju, organizaciju i ostvarivanje suvremenog odgoja i obrazovanja i predstavlja važan faktor mnogostranog razvoja čovjeka. Promatrano sa pedagoškog aspekta, slobodno vrijeme djece i mladih treba biti smisleno oblikovano i organizirano. Ono treba pružati mogućnost rasta i razvoja, interakcije s vršnjacima, razvoja kriitičkog promišljanja te biti odgojno-obrazovnog karaktera. Slobodno vrijeme djeca i mladih najčešće karakterizira dokolica, odsutnost tjelesne aktivnosti, boravak u zatvorenim prostorijama i kontakti sa nepoznatim osobama. To nerijetko vodi do poremećaja u ponašanju, delikventnih oblika ponašanja kod djece i mladih. Primarni odgojni čimbenici, obitelj i škola bitni su za organizaciju slobodnog vremena djece i mladih s ciljem umanjivanja negativni utjecaja i izbjegavnja negativnih oblika ponašanja. Rad pridonosi boljem razumijevanje važnosti organizacije kvalitenog provođenja slobodnog vremena osjetljive skupine, djece i mladih. Također se ukazuje na teškoće i probleme pred kojima se nalaze obitelj i škola pri organizaciji i realizaciji aktivnosti slobodnog vremena djece mladih kao i načinima nadilaženja mogućih problema.*

***Ključne riječi**: djeca i mladi; obitelj; odgoj i obrazovanje u slobodnom vremenu; rizična ponašanja, škola.*

Određenje i značaj slobodnog vremena

Slobodno vrijeme je sastavni dio života svakog pojedinca, a njegove aktivnosti obilježava: dobrovoljnost sudjelovanja, rekreativnost i interesantnost zanimanja. Ono predstavlja vrlo modernu i složenu pojavu u suvremenom društvu te nosi velike izazove. Ilišin (2007) naglašava da slobodno vrijeme predstavlja fenomen svakodnevnog života koji se često stavlja u odnos s djecom i mladima. Ujedno je jedan od najvažnijih čimbenika svakodnevnog života, kao i indikator stila života. Vukasović (1998) slobodno vrijeme smatra vremenom u kome je pojedinac oslobođen poslova, obaveza i dužnosti prema obitelji, školi, poduzeću ili široj zajednici; vremenom koje se može oblikovati i ispuniti aktivnostima prema osobnim željama. Dumazedier (1967), slobodno vrijeme izjednačava s dokolicom. Martinić (1977) pokušava odrediti slobodno vrijeme u suvremenom društvu gdje pojedinac traži svoje mjesto u zajednici i njegovoj okolini o gomili osamljenika, otuđenom čovjeku, primateljskoj osobnosti, čovjeku težnji, masovnom potrošaču, jednodimenzionalnom čovjeku. Ilišin, (2002), navodi funkcije slobodnog vremena: odmor, zabava i razonoda i razvoj osobnosti. Dok Božović (1997) slobodno vrijeme smatra vidom egzistencije koja odabrana s ciljem čovjekove samorealizacije.

[267] marijana.skutor@gmail.com

Slobodno vrijeme čovjek može koristiti neposredno za sebe vrijeme u kojem može raditi ono što ga zabavlja, što mu donosi radost. Ono doprinosi formiranju identiteta, razvoja osobnosti te usvajanja novih znanja i vještina (Campbell, 2007, Janke i sur. 2010, Thoidis i sur., 2022). Posebnu pažnju potrebno je posvetiti slobodnom vremenu djece i mladih jer ga imaju puno više od odraslih, ali i zbog specifičnog biopsihosocijalnog statusa u okolini i društvu koje oni imaju, stoga ga ne treba prepustiti slučaju.(Previšić, 1987; Badrić i Prskalo, 2011; Mínguez i sur.; 2019; Climent-Galarza, 2022). Pored brojnih faktora, velik utjecaj na slobodno vrijeme djece i mladih ima globalizacija, što podrazumijeva širenje novih tehnologija i rast konzumerizma u postmodernom društvu. Brojni znanstvenici smatraju da neorganizirano slobodno vrijeme postaje prostor izložen opasnostima za razvoj rizičnih oblika ponašanja, a smanjivanju toga pridonose strukturirane aktivnosti. Ilišin, 2007; Melton, 2017). Među važnije faktore značajne za organizaciju i provođenje slobodnog vremena ubrajaju: obitelj, predškolske ustanove, škole različitog stupnja, udruženja i ustanove općekulturnog, prosvjetnog, informativnog ili zabavnog karaktera. Previšić, (2000) navodi da se slobodno vrijeme ogleda u nesvjesnom djelovanju čime ličnost postaje opsjednuta masovnom razonodom. Iz tih razloga svi odgojni faktori su dužni osigurati mogućnosti da slobodno vrijeme djece i mladih bude prostor i mogućnost interakcije u procesima individualizacije, socijalizacije i inkulturacije i razvoja osobnosti.

Odgoj i obrazovanje u slobodnom vremenu i za slobodno vrijeme

Pravi smisao odgoja u slobodnom vremenu jeste osposobiti djecu i mlade da kulturno i pedagoški svrhovito provode svoje slobodno vrijeme i upoznati ih s nekontroliranim utjecajima u slobodnom vremenu, utvrditi njihovo odgojno značenje i regulirati ga, tj. potiskivati negativno, a pojačavati pozitivno djelovanje. Slobodno vrijeme može se koristiti na dva načina: na društveno-pozitivan i kulturan način i društveno negativan, nekulturan način. Ono proširuje proces stjecanja znanja, širi spoznajne horizonte, obogaćuje emocionalni život, podstiče razvoj psiho-fizičkih sposobnosti, vještina i navika, postizanje samostalnosti i društvenosti, odnosno tjelesnog, intelektualnog, estetskog, radnog i moralnog formiranja čovjeka. Prevšić (2000) naglašava da se funkcije slobodnog vremena kreću na relaciji pedagoškog djelovanja putem slobodnog vremena i ujedno za slobodno vrijeme. Ambivalentna uloga slobodnog vremena djece i mladih izražava se u korištenju slobodnog vremena kao sredstva razvoja ličnosti i ujedno, u pripremanju što kulturnijeg korisnika aktivnosti slobodnog vremena (Janković,1969). Pedagoške dimenzije slobodnog vremena, prema Ajanović i Stevanović (2004) su oblik organizacije učenikovih s jasno postavljenim ciljem, podrazumijeva različite forme organiziranja, odnosno aktivnosti. Najvažniji faktori za organizaciju i provođenje slobodnog vremena su: obitelj, predškolske ustanove, škole različitog stupnja, udruženja i ustanove općekulturnog, prosvjetnog, informativnog ili zabavnoh karaktera. (Dervišbegović, 1997; Vukasović, 1998; Grandić i Letić, 2008) naglašavaju da slobodno vrijeme ulazi u sva područja ljudskog življenja i rada-područje obiteljskog života, područje područje fizičke kulture, duhovne kulture, područje umjetnosti, područje društvenog života. Stoga je bitno stalno praćennje i usmjeravanje slobodnog vremena djece i mladih s ciljem njihovog kavlitenog i cjelovitog razvoja.

Obitelj i slobodno vrijeme djece i mladih

Obitelj je jedan od najznačajnijih čimbenika u organiziranju slobodnog vremena. Ona treba djelovati na kontinuirano provođenje slobodnog vremena, da bude organizator, posrednik, savjetnik i pokretač pojedinih aktivnosti. Obitelj je prvi i najvažniji čimbenik odgojnog djelovanja u slobodnom vremenu njihove djece. Važno je da roditelji poznaju interese, sklonosti i hobije svoga djeteta, da u skladu s time budu aktivniji u popunjavanju slobodnog vremena svoga djeteta, posebno ako je ono mlađe dobi. Neophodno je da dio vremena provedu s djetetom u šetnji, igri, razgovoru, zajedničkim aktivnostima

ili u obavljanju nekih kućnih poslova. Škutor, Soldo (2025), prema nalazima istraživanja, roditelji ispitanih učenika oko 40%, nisu pokazali zabrinutost zbog predugog boravka njihove djece na na društvenim mrežama u slobodno vrijeme. Isti također nisu smtrali da njihova djeca trebaju nadzor u slobodno vrijeme, iako se radi o učenicima devetih razreda (14-15 godina). Stoga je organiziranje slobodnog vremena djece i mladih veoma značajan faktor u formiranju njihove osobnosti i predstavlja pripremu mladih za društveni život i rad te ujedno je prevencija mogućih rizičnih oblika ponašanja. Ovaj oblik rada mladih ima prvenstveno društveno-pedagošku funkciju.

Tomić i Hasanović (2007), navode da je nepravilna ili nepotpuna organizacija slobodnog vremena često uzrok slabog školskog uspjeha, delinkventnog ponašanja i drugih sociopatoloških manifestacija. Važno je da roditelji pokažu brigu i interes za uspješan odgoj djece putem slobodnog vremena. U odnosu na slobodno vrijeme uloga obitelji je dvostruka: da organizira slobodno vrijeme u samoj obitelji i da surađuje s drugim organizacijama koje organiziraju slobodno vrijeme izvan obitelji. (Brkić i Tomić, 2017). U obitelji se mogu organizirati različite aktivnosti kao što su: društvene igre, interesantni razgovori, čitanje, pričanje, crtanje, slikanje, ručni radovi, slušanje muzike, sakupljanje raznih predmeta, radovi u vrtu. Obitelj može organizirati šetnje, izlete, putovanja, zimovanja, ljetovanja, posjete kulturnim ustanovama, filmovima, pozorišnim predstavama, izložbama, priredbama, predavanjima itd. Neophodno je ostvarit međusobnu suradnju obitelji i škole i društva, koordinirano djelovanje, što će omogućiti ostvarenje općeg cilja odgoja i obrazovanja u društvu. U organizaciji i provođenju slobodnog vremena djece jako je važan primjer roditelja injihovo slobodno vrijeme. Članovi obitalji provode slobodno vrijeme kroz zajedničke i organizirane aktivnosti koje osnažuju obiteljsku privrženost, povjerenjem jednih u druge (Zabriskie i McCormik, 2003). Obiteljsko slobodno vrijeme najčešće organiziraju roditelji s ciljem provođenja kvalitenog slobodnog vremena. Kao kartkoročni cilj se ističe poboljšavanje komunikacije a dugoročni cilj je obiteljsko zajedništvo i privrženost. Obiteljski rituali kao što su zajednički obiteljski obroci, odlasci u posjete, kino, izleti i drugo, ističu se kao čimbenici kvalietete obiteljskog funkcioniranja. (Fiesea, Foleya i Spagnola, 2006, Mirosavljević i Wolf, 2024). Djeca stječu povjerenje roditelja te su otvoreniji u komunikaciji i razgovaraju o svojim aktivnostima u slobodno vrijeme. Na takav način su su smanjene mogućnosti negativnih ponašanja kod djece i veća mogućnosti preveniranja mogućih devijantnih oblika ponaš prostorima. Fiesea, Foleya i Spagnola (2006), obiteljske aktivnosti dijeli na aktivnosti unutar kućnog prostora i aktivnosti izvan kućnog okruženja. Ovakvi obiteljski odnosi pridonose lakšem nošenju sa stresnim sitacijama. Zato ove obitelji imaju bolje adaptacijske vještine i obiteljsku stabilnost (Fishbane, 2012, Berc i Kokorić, 2012) Prema istraživanjima, obitelji koje imaju nižu obiteljsku koheziju sklonije su rizičnim oblicima ponašanja, frustracije, nezadovoljstvo, lošija komunikacija, rzdražljivost, prepirke, sukobi među supružnicima i djecom kod provođenja njihovog slobodnog vremena (Zinnecker, 1995). Svi članovi obitelji svjesno ili nesvjesno djeluju jedni na druge, iskazuju svoje emocije, stvaraju tople poveznice i tu se ujedno i dešava primarna socijalizacija djece. Obitelj ima i socio-emocionalnu funkciju jer u njoj se stvara ozračje koje utječe na optimalan razvoj djece. Emocionalna funkcija obitelji doprinosi očuvanju obitelji, obiteljske povezanosti. Suvremena obitelj je usmjerena prema zadovoljavanju psiholoških potreba pojedinca i svjesna je važnosti emocionalne funkcije obitelji.

Pojedini autori tumače obitelj kao emocionalnu zajednicu pojedinca (Maleš i Kušević, 2008; Jakob i sur., 2008; Leversen i sur., 2012). Jačanjem emocionalnih veza u obitelji, utječe na kvalitetu i vrijeme provođenja zajedničkog slobodnog vremena. Kvaliteta odnosa roditelj-dijete većinom ovisi o roditeljksim stilovima. Prvi model navedenog Baumrindov (1968) Y model što je odgovaralo trima načinima roditeljske kontrole: autoritativnoj kontroli, autoritarnoj kontroli i

nedostatku kontrole (tj. permisivna kontrola) (Baumrind, 1968.). Nadalje se navodi je dvodimenzionalni Maccobyja i Martina (1983), prem ovom modelu roditelji su koristili dvije potpuno suprotne dimenzije za povezivanje i interakciju sa svojom djecom a to su toplina i strogost. Maccoby i Martin, 1988.;.Darling i Steinberg, 1993.; Garcia i Gracia, 2009.; Martinez i sur., 2020.; Martínez i sur., 2021.; Queiroz i sur., 2020). Roditeljska toplina odnosila se na stupanj u kojem su roditelji pokazivali ljubav, odobravanje, prihvaćanje i pružanje podrške svojoj djeci (Gimenez-Serrano i sur., 2022), uspostavljanje naklonosti roditelja u ophođenju s njihovom djecom, kvalitetnu komunikaciju (Climent-Galarza i sur., 2022; Martínez i sur., 2019.; Martinez i sur., 2020; Palacios i sur., 2022). Druge karakteristike bile su roditeljska toplina, uključenost, prihvaćanje ili naklonost (Martinez-Escudero i sur., 2020).

Chi i sur., (2019) su istraživali roditeljsko vrijeme provedeno s djecom i dobrobiti istog, te razlike u vremenu provednom s djecom i akademske uspjehe utjecaju na ponašanje. Akademski uspjeh djece bio je u koralciji sa provođenjem slobodnog vremena sa obitelji. Poveznica istog je bila sa negativnim oblicima ponašanja kode djece. Obitelji koje sui male više vremena za zejdenička druženja imale su manje briga oko pojavnosti rizičnih oblika ponašanja kod djece. Za kvalitetan razvoj, djeci je potrebna roditeljsku briga i bezuvjetno prihvaćanje i priznanje (Thoiidis, 2022), roditelji trebaju osigurati aktivan i zdrav život te optimističnu budućnost za djecu (Park i sur., 2022). U obiteljima roditelji ulažu financijske i emocionalne resurse kako bi promicali dobrobit svoje djece (Mínguez, 2019). Zabriskie, 2000; Zabriskie i McCormick, 2003, tvrde da sudjelovanje roditelja u slobodnom vremenu djece ima pozitivan učinak na zdravi razvoj djece. Često provođenje slobodnog vremena obitelji i djece u korelaciji je sa obiteljskim zadovoljstvom i kvalitenom komunikcijom. (Bartolac, Kamenov i Petrak, 2011). Način provođenja slobodnog vremena obitelji ovisni su o socio-kulturalnom kontekstu obitelji, životnim navikama i vrijednosnim aspiracijama, financijskim prilikama i stupnju obrazovanja roditelja (Zinnecker, 1995), ali i o pojedinim fazama obitelji. Obitelji s mlađom češće provode zajedničko slobodno vrijeme kroz različite aktivnosti, u zajedničkoj igri ili posjetama. Kako djeca odrastaju tako se zejedničko vrijeme smanjuje faza adolescencije mijenja odnsoe u obiteljima obično postaje izraženije prakticiranje individualnog i nestrukturiranog načina provođenja slobodnog vremena osobito kod mladih (Leversen, 2012; Franc, Šakić i Ivičić, 2002). Orthner, (1975), dijeli slobodno vrijeme obitelji u dvije kategorije i to prema lokaciji na kojoj se odvijaju te aktivnostima. Prva je u kategorija u kućnom prostoru i uključuje samo članove obitelji, a druga kategorija je u vanjskim prostorima ne uključuje samo članove obitelji. Podkategorije navedenog su po interakciji između članova obitelji: zajedničko vrijeme i paralelno vrijeme. Zabriskiea i McCormicka (2001) navode Model temeljnog i ravnotežnog funkcioniranja obiteljskog slobodnog vremena. Prvo se navode temeljne dnevene aktivnosti gdje se primarno misli na zjedničke obiteljske obroke koji pridonose intimnosti i stabilnosti u obitelji. Drugi oblik se odnosi na obiteljska putovanaj, izlete druženja, kulrurne događaje koj također produbljuju obiteljsku koheziju. Pridonosi osvježavanj obiteljksih odnosa jer vodi obitelj izvan svakodnevne rutine. Melton (2017), predlaže noviji model prema kategorijama: prva je zajednička aktivnost u poznatom okruženju koju odlikuje snažna komunikacija, drugo je ravnotežno-zajedničko, a to su aktivnosti koje se odvijaju u novom okruženju i odlikuje ih visoka interakcija, treće je osnovno-pararelno, definiraju ga aktivnosti u poznatom okruženju i zadnje ravnotežno-paralelno gdje obitelj uživa u novom okruženju ali je karakterizirani nižom interakcijom.

Uloga škole u organizaciji slobodnog vremena djece i mladih

Polaskom djeteta u školu, odgojne vrijednosti se prelijevaju iz obitelji u školu. Primarna uloga škole je odgojna, no često se suvremena škola bazira na obrazovanje, pa se zamenaruje njena odgojn uloga. Pored obitelji, škola ima važnu ulogu u organizaciji pravilnog provođenja slobodnog vremena učenika,

posebno u procesu razvoja kulture provođenja slobodnog vremena. Bez obzira na tehnološki napredak i globalizacijske promjene koje se odražavaju i na odgojno-obrazovni sustav, škole su još uvijek tradicionalne, tj. „preopterećeni nastavni programi, mnoštvo gotovo komercijaliziranih udžbenika i priručnika, golema zahtjevnost za učenjem mnoštva činjenica i podataka, u čemu prevladava didaktički materijalizam bez većih odgojno-funkcionalnih utjecaja" (Previšić, 2000: 407). Odgojno-obrazovnu strukturu škole čine i slobodne aktivnosti, a u njima su veće mogućnosti slobode izbora nego u nastavi. Škola može puno učiniti na informativnoj i emotivnoj strani izgrađivanja kulture provođenja slobodnog vremena učenika. Učenik može slobodno birati vrstu I područje aktivnosti, može utjecati na izbor sadržaja i na način rada. Kada se govori o slobodnom vremenu u školi onda se misli na slobodne aktivnosti učenika. Muradbegović (1986) smatra da škola treba mladima davati usluge od jutra do večeri kako bi u nju navraćali, ne samo po dužnosti, već za realiziranje težnji i interesa. Na taj način bi se kod mladih razvijala potreba i navika bavljenja korisnim aktivnostima u slobodnom vremenu i za racionalno korištenje vremena uopće, što bi doprinijelo njihovom pripremanju za život.

Prevšić (2003), Nikčević i sur., (2018) smatraju da slobodno vrijeme, treba pedagoški usmjeriti, razvijajući kod ljudi kulturu njegova provođenja, koja se predstavlja kao čovjekova informiranost i kvaliteta življenja. Osnovna škola mora postati važan faktor u razvijanju kulture korištenja slobodnog vremena i taj zadatak sastavni je dio njena cjelokupnog života. Škola treba popularizirati i tumačiti značenja i važnosti korištenja slobodnog vremena u suvremenom društvu. Kad je u pitanju slobodno vrijeme, pored nastave, uvode se izvannastavni oblici rada. Škole su ovim dobile zadatak, brinuti o slobodnom vremenu i postizanju odgojnih zadataka u njemu učenika škole. Izvannastavne aktivnosti predstavljaju obvezno područje odgojne djelatnosti i važna im je uloga sistemski pripremati i navikavati učenike da kulturno koriste slobodno vrijeme. Kako bi izvannastavne aktivnosti u školama vršile svoju pedagošku funkciju, proširivale područja odgojno - obrazovne djelatnosti u suglasju s individualnim sklonostima i potrebama učenika i pripremale ih za kulturno korištenje slobodnog vremena tijekom života, potrebno je da su što brojnije i raznovrsnije i da se vodi računa o slobodi izbora učenika kao i njegovoj mogućnosti utjecaja na programe i realizaciju takvih aktivnosti. Stvaranjem društveno – političkih, sportsko – zabavnih, materijalno – prostornih, kulturno – prosvjetnih uvjeta da se adekvatno ispoljavaju u slobodnom vremenu, kod mladih će se javiti potreba da sudjeluju u ovim aktivnostima koje će doprinijeti socijalnom dobru i osobnoj sreći. Djeca i mladi trebaju aktivno provoditi slobodno vrijeme jer je aktivno provođenje povezano s većim blagostanjem, dobrim mentalnim zdravljem i povećanjem vjerojatnosti zdravog prilagođavanja u budućnosti (Chadda, 2018; Leversen i sur., 2012). Istraživanja pokazuju da mladi najveći dio svog vremena provode sjedeći tj. u aktivnostima kao što su učenje, gledanje televizije, u računalnim aktivnostima, odnosno u fizički pasivnim aktivnostima (Gordon-Larsen et al., 2004; Zick, 2010). Rezultati istraživanja koje su provele Pešić, Videnović i Plut (2012) pokazali su da mladi pet i pol sati dnevno provedu u aktivnostima slobodnog vremena od čega 73% provode u pasivnim, a samo 12% vremena provedu u mentalno angažiranim aktivnostima. Slični rezultate dobili su i istraživači istraživanjem provedenim među američkim tinejdžerima, iako oni više vremena (60 minuta) provode u mentalno angažiranim aktivnostima (Wight et al., 2009; Pešić, Videnović i Plut, 2012). Učitelj u slobodnim aktivnostima treba razvijati demokratske, humane odnose među učenicima, raditi na osposobljavanju učenika za samostalno postavljanje i izvršavanje radnih zadataka, kao i međusobnih životno - radnih regulative. Uloga učitelja u slobodnim aktivnostima je organizatorska, instruktivna, savjetodavna, uloga vođe u svakom trenutku spremnog da vodstvo prepusti učenicima, ali i da ga vrati u svoje ruke ukoliko se skrene sa predviđenog smjera. Stoga učitelj dobiva ulogu promatrača i usmjerivača, što u vannastavnim aktivnostima ima poseban značaj (Tomić i Hasanović, 2007). Prevšić (2003) naglašava da učitelj odgajatelj, medijator i socijalni integrator, a njegovo djelovanje mora biti usmjereno prema

pomaganju učenika, dogovaranju, organizaciji, poticanju, savjetovanju i ohrabrenju. Da bi u školi putem nastave, ali i drugih oblika odgojno-obrazovnog rada razvijao učeničke kreativne potencijale, učitelj ih mora razvijati i kod sebe, kako bi znao učenika uspješno voditi. Škola mora biti po mjeri učenika; polazi se isključivo od njihovih potreba i iskustva, a učitelj je dužan svaki sat učiniti novom kreacijom. Djeca su sklonija kreativnosti od odraslih, ona stalno nešto istražuju, zapitkuju. Bognar i Bognar (2007), ističu da se danas u svim aktivnostima kao imperativ postavlja oslanjanje na ljudsku kreativnost stoga samo suvremeni učitelj koji je i sam kreativan, demokratski orijentiran, može poticati kreativnost kod svojih učenika. Kreativnost treba u školi dolaziti do izražaja u svakom području rada i aktivnosti koje se odvijaju s učenicima. Izvannastavne aktivnosti su pravo mjesto za razvijanje emocionalnih, socijalnih, kognitivnih, radno-akcionih, te moralnih i estetskih, kao i ekoloških kompetencija učenika. Zato izvannastavne aktivnosti pružaju priliku da se učenici razvijaju i na drugim područjima svoje osobnosti, a na njihovu neformalnu inicijativu i učitelji mogu promijeniti svoj stil poučavanja, uočavajući djelotvornost slobodnog odabira aktivnosti, učenja istraživanjem, timskim učenjem i djelovanjem u vannastavnim aktivnostima. Aktivnosti slobodnog vremena i njihove funkcije bira i određuje sam pojedinac (Janković, 1969).

Za učenika se u školi organizira rad u izvannastavnim, slobodnim aktivnostima putem kojih škola proširuje svoje djelovanje izvan učionice (Climent-Galarza i sur., 2022.; Palacios i sur., 2022). Školske udruge i klubovi surađuju sa lokalnim udrugama gdje često organizuju zajednička natjecanja, susrete, itd. Neophodno je da učitelja bude spreman pružati podršku učeniku, mora poznavati ciljeve i motive koji pokreću na stvaralaštvo kod učenika, kao i odrednice izgrađivanja svestrane osobnosti. Izvannastavne aktivnosti trebaju zadovoljiti učenikove potrebe; intelektualne, emocionalne, socijalne, kulturne, informativne, tehničke i sportske. Putem slobodnih aktivnosti povezuju se sadržaji različitih nastavnih predmeta (prirode i društva, maternjeg jezika, matematike, likovne kulture, glazbene kulture, tjelesne i zdravstvene kulture u jednu cjelinu. Učitelji trebaju uočiti važnost smislene organizacije vremena nakon nastave, koje je učenicima opterećenje, a brojni drugi sadržaji koji im se nude, bit će im primamljiviji. Njihovu pažnju privlače izlasci bez nadzora u bilo koji društveni kontekst više od školskih aktivnosti koje su predstavljene kao obaveza. Sve je više nekih novih oblika neprihvatljivih ponašanja, a kao važno moramo spomenuti česte izjave učenika da im je dosadno, da nemaju gdje provesti slobodno vrijeme osim na ulici, a u višim razredima osnovne škole već zalaze i u kafiće. Poznato je da neorganizirano provođenje slobodnog vremena djece i mladih može biti u korelaciji sa rizičnim oblicima ponašanja.

Poremećaji u ponašanju i r**izična ponašanja djece i mladih**

Brojne su opasnosti kojima pojedinac može biti izložen u slobodnom vremenu, ukoliko ono nije kvalitetno osmišljeno i svrsishodno. Djeca i mladi, kao osjetljiva skupina posebno su izloženi izozvima u slobodnom vremena, stoga su podložniji negativnim utjecajima. Stresovi u obitelji, školi, slabiji akademski uspjeh, izbor lošeg društva i drugo, može dovesti do asocijalnog ponašanja pa i delikventnih oblika ponašanja. Stoga, sa pedagoškog aspekta ključni su načini provođenja slobodbog vremena i aktivnosti koje se djeca i mladi preferiraju u istom (Badura i sur., 2017;, Valjan, Vukić, 2016). Sva ponašanja koja odstupaju od uobičajenog ponašanja te ugrožavaju pojedinca i nanose mu štetu, mogu se definirati kao poremećaji u ponašanju. Veoma često ovakva ponašnja djece ne dobivaju adekvatnu pomoć jer trećina roditelja ne zamjećuju te probleme kod svoje djece. (Bašić, Koller-Trbović i Uzelac, 2004, Climent-Galarza i sur., 2022.; Palacios i sur., 2022). Poremećaji u ponašanju najčešće se dijele na eksternalizirane i internalizirane. Eksternalizirani oblik je kada pojedinac svoj problem iznosi kroz odnos s društvom te postaje agresivan, nametljivost, delinkventno ponašanje, destruktivnost, psovanje, prkos, laganje, bježanje od kuće, promiskuitetno ponašanje i konzumiranje

alkohola i droga. S druge strane, internalizirani poremećaji podrazumijevaju negarivan ponašanja usmjerena prema sebi, najčešći su depresivnost, plašljivost, anksioznost, povučenost, potištenost, bezvoljnost, lijenost, dosada i nezainteresiranost (Mihić i Bašić, 2008; Klarin i Đerđa, 2014). Bašić, Koller-Trbović i Uzelac, 2004, Budimir, 2017, probleme u ponašanju djece u obitelji dijeli na: komunikacijske probleme, nedostatak odgovornosti prema obiteljskim obvezama, osamljivanje i suicidalne misli. Treća podjela problem au ponašanju se odnosi na javna mjesta: narušavanje javnog reda i mira, nasilje prema drugima, uništavanje dobara i imovine, vulgarnost, buntovništvo i slično. Stalno držanje djeteta pod kontrolom može izazvati suprotan efeket od očekivanog. Bitno je razgovarati s djetetom, pratiti njegovo ponašanje, poznavati njegove prijatelje. Otvorena komunikacija, pokazivanje interesa za djetetove probleme, razvijanje privrženosti i ulijevanje povjerenja, načini su bolje komunikacije i suradnje, moguća prevencija negativnih oblika ponašanja.

Mnoga istraživanja probleme u ponašanju stvaljaju u korelaciju različite rizične čimbenike Raboteg-Šarić, Sakoman i Brajša-Žganec, 2002; Ricijaš, Krajcer i Bouillet, 2010;, problemi u obitelji, loš školski uspjeh, nasilje među vršnjacima. Rizični čimbenici najčešće su povezani sa roditeljskim kao što su omalovažanje, prijetanja, kritiziranje, i drugi oblici uspostavljanja kontrole nad djetetom. Pretjerana kontrola utjeće na djetetova socijalne interakcije, te može rezulrirati agresivnim ponašanjem, a ponekad delikvetna ponašanja. (Klarin i Đerđa, 2014, Šentija Knežević, Šentija, Kuculo i Ajduković, 2019). Stoga je iznimno važno preventivno djelovanje u slobodnom vremenu djece i mladih s ciljem izbjegavanja negtivnih obilka ponašanja. Pojava problem u ponašanju i delikventnih oblika ponašanja upućuje na nepovoljne socijalne okolnosti u kojima dijete odrasata i kojima su svakodnevno izloženi (Boullet. 2010, Martínez i sur., 2019; Nikčević I Mliković i sur. 2018; Palacios i sur., 2022). Škutor (2022), navodi da su rizični čimbenici također boravak učenika na društvenim mrežama putem kojih su nerijetko izloženi: agrsivnim, uvrijedljivim oblicima ponašanja, i to u nestruktuiranom slobodnom vremenu djece mladih. Nasuprot tome postoji niz zaštitnih čimbenika koji su načini smanjenja negativnih oblika ponašanja djece i mladih. Oni su suprotnost rizičnim čimbenicima jer svojom zastupljenošću smanjuje rizična ponašanja, preveniraju ih, usporavaju na istim su mjestima gdje su nalaze i rizični oblici. Prije svega ti zaštirni čimbenici su odnosi u obitelji, povazanost, suradnja, dogovaranje, podržavanje, pozitivno i motivirajuće ozračje, uspješna interakcija, ugodan obiteljski stil koji njeguje zdravi autoritet, usmjeravanje djeteta na samostalnost, odgovornost, dosljednost, primjerenost i samodisciplinu (Badura i sur. 2017; Nikčević sur., 2018; Šentić i sur., 2019). Organizirano i usmjereno provođenje slobodnog vremena djece sa obitelji odlazak u kino, koncerte, odlaske u prirodu način je upoznavanja djetetovih interesa. Ovo je ipak najteži zadatak za roditelje i dijete, pronaći i odvojiti vrijeme pored pretrpanog rasporeda, poslovnih obveza**.** Livazović, (2018**),** ističe da škola ima značajnu ulogu kod osiguravanja zaštitnih čimbenika prvenstveno, upoznavanja učenika, prepoznavanjem njihovih afiniteta i usmjereavanja ga u izvannastavnim aktivnostima. Kvaliteta provođenja slobodnog vremena u ranijim godinama smanjit će dokolicu i besmisao provođenja istog. Odvijanje školskih izvannastavnih aktivnosti u malim skupinama, gdje učenici borave dragovoljno, surađuju, druže se, upoznaju nove priajtelje, razvijaju svoju kreativnost i stvaralaštvo. Posljednjih godina, školske izvannastavne aktivnosti postaju zanemarene je ih učenik bira sam bez nametanja samostalno odlučuje o prihvaćanju i uključivanju u školske izvannastevne aktivnosti. Sve je manja popularnost školskih izvannastavnih aktivnosti. Škola nesvjesno prepušta svoje učenike dokolici otvara put za moguće nepoželjnje oblike ponašanja.

Zaključak

Slobodno vrijeme je važan odgojni čimbenik života svakoga pojedinca. Neophodno ga je iskoristiti na pozitivan, kreativan i produktivan način koji bi doprinio razvoju i bogaćenju ličnosti i afirmaciji društva. Češća je zastupljenost pasivnog i nepoželjanog provođenja slobodnog vremena na način štetan za osobnost pojedinca koji se njime bavi samim time po društvenu zajednicu u cjelosti. Da bi znali provoditi kvalitenoi svrhovito slobodno vrijeme, djecu i mlade treba pripremiti i educirati za pravilnu organizaciju i provođenje slobodnog vremena. Važnu ulogu u toj pripremi imaju svi odgojni faktori, a prije svega obitelj i škola. Primarna odgojna uloga obitelji postaje i ključna kod upućivanja djeteta na kvalitene i promišljeje načine provođenja slobodnog vremena. Obiteljsko okruženje, emocionalna povezanost, kohezija, poticanje, usmjeravanje, slušanje, upoznavanje i prihvačanje imteresa djece bitan je čimbenik organizaciji slobodnog vremena djece. Dokolica, sjedilački način života djece i mladih, negativno utječe na psihofizički razvoja djeteta al i na mentalno zdravlje. U radu smo osvijetlili i ulogu škole u organizaciji slobodnog vremena učenika u slobodnom vremenu i za slobodno vrijeme. Najvažniju ulogu imaju učitelji i njihov poogled na slobodno vrijeme. Važno je osigurati učenicima neophodne resurse i programme podrške i savjetodavnog rada kod izbora izvannastavnih školskih aktivnosti. Samo škola koja vodi brigu o slobodnom vremenu svojih učenika je uspješna i napredna škola čiji su ciljevi i zadaci usklađeni s potrebama suvremenog vremena u kome živimo.

LITERATURA

1) Ajanović, Dž., Stevanović, M. (2004). Metodika vannastavnih aktivnosti učenika. Zenica: Pedagoški fakultet.
2) Badrić, M., Prskalo, I., Kvesić, M. (2011). Važnost kineziološke aktivnosti u formiranju slobodnog vremena djece. U: Findak, V. (ur.): 20. ljetna škola kineziologa Republike Hrvatske: Dijagnostika u područjima edukacije, sporta, sportske rekreacije i kineziterapije, str. 400-406. Poreč. Hrvatski kineziološki savez.
3) Bašić, J., Koller-Trbović, N. i Uzelac, S. (2004). Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
4) Bartolac, A., Kamenov, Ž., Petrak, O. (2011). Rodne razlike u obiteljskim ulogama, zadovoljstvu i doživljaju pravednosti s obzirom na tradicionalnost stav. Revija za socijalnu politiku 18 (2). 175-194.
5) Badura, P., Sigmundova, D., Sigmund, E., Madarasova Geckova, A., van Dijk, J. P. i Reijneveld, S. A. (2017). Participation in organized leisure-time activities and risk behaviours in Czech adolescents. International Journal of Public Health, 62 (3), str. 387-396. Dostupno na: https://doi.org/10.1007/s00038-016-0930-9.
6) Baumrind, D. (1968). Authoritarian vs. authoritative parental control. Adolescence 3, 255–272.
7) Berc, G., Kokorić, S.B. (2012). Slobodno vrijeme obitelji kao čimbenik obiteljske kohezivnosti i zadovoljstva. Kriminologija i socijalna integracija. Vol. 20 (2012) Br. 2, 1-89.
8) Bognar, L. i Bognar, B. (2007). Kreativnost učitelja kao značajna kompetencija nastavničke profesije. U Babić, N. (ur.) Kompetencije i kompetentnost učitelja: zbornik radova s međunarodnog znanstvenog kolokvija održanog 18. i 19. travnja 2007. u Osijeku. Osijek:Sveučilište J.J. Strossmayer, Filzofski fakultet; Kherson: Kherson State University.
9) Božović, R. (1997). Iskušenja slobodnog vremena. Beograd: Fakultet političkih nauka.
10) Bouillet, D. (2008). Slobodno vrijeme zagrebačkih studenata: prilika za hedonizam ili samoostvarenje. Sociologija i prostor,46(3-4), 341-367. Dostupno na: http://idiprints.knjiznica.idi.hr/355/.
11) Brkić, M., Tomić, R. (2017). Metodika odgojnog rada. Međugorje: Sveučilište Hercegovina.
12) Budimir, I. (2017). Uloga slobodnog vremena u prevenciji rizičnih ponašanja adolescenata (Diplomski rad). Filozofski fakultet, Zagreb. Dostupno na: http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9101.
13) Campbell, J. (2007). Adolescent identity development; The relationship with leisure, lifestyle and motivation, (thesis presented to the University of Waterloo).

14) Chadda R. K. (2018). Youth & mental health: Challenges ahead. The Indian journal of medical research, 148(4), 359–361.
15) Climent-Galarza, S., Alcaide, M., Garcia, O. F., Chen, F., and Garcia, F. (2022). Parental socialization, delinquency during adolescence and adjustment in adolescents and adult children. Behav. Sci. 12, 448. doi: 10.3390/bs12110448
16) Dervišbegović, M. (1997). Socijalna pedagogija sa andragogijom. Sarajevo: Studentska štamparija.
17) Dumazedier, J. (1967). Toward a Society of Leisure. New York: Free Press.
18) Fiese, B. H., Foley, K. P., Spagnola, M. (2006): Routine and ritual elements in family mealtimes: Context for child wellbeing and family identity. In: R.W. Larson, A.R. Wiley & K.R. Branscomb (ur.) Family mealtime as a context of development and socialization (67-89). Ann Arbor, MI: Wiley Periodicals
19) Fishbun, M. (2012). Normal Family Processes: Growing Diversity and Complexity.New York: Guilford Press.
20) Franc,R., Šakić, V., Ivičić, I.(2002). Vrednote i vrijednosne orijentacije adolescenata: hijerarhija i povezanost sa stavovima i ponašanjima. Društvena istraživanja: Journal for General Social Issues, Vol. 11 No. 2-3 (58-59).
21) Gordon-Larsen, P., Nelson, M., Popkin,B. (2004). Longitudinal physical activity and sedentary behavior trends: Adolescence to adulthood. Journal-of-preventive-medicine. Volume 27, Issue 4, November 2004, Pages 277-28.
22) Garcia, F., and Gracia, E. (2009). Is always authoritative the optimum parenting style? Evidence from Spanish families. Adolescence 44, 101–131.
23) Grandić, R., Letić, M. (2008). Prilozi pedagogiji slobodnog vremena. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine, Novi Sad, Visoka škola strukovnih studija za obrazovanje vaspitača "Mihailo Palov" Vršac.
24) Ilišin, V. (2007). Slobodno vrijeme i interesi mladih. U: Ilišin, V., Radin, F. (ur.). Mladi: problem ili resurs. Zagreb: Institut za društvena istraživanja, 179-201.
25) Janke, M., Carpenter, G., Payne, L., Stockard, J. (2010). The Role of Life Experiences on Perceptions of Leisure During Adulthood: A Longitudinal Analysis. Leisure Sciences, 33 (1), 52-69
26) Janković, V. (1969). Značenje i mjesto slobodnog vremena u cjelokupnom odgoju i obrazovanju mladih generacija, Pedagoški rad 5-6, 215-224.
27) Klarin, M. i Đerđa, V. (2014). Roditeljsko ponašanje i problemi u ponašanu kod adolescenata. Ljetopis socijalnog rada, 21 (2), str. 243-262. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/13073.
28) Livazović, G. (2018). Uvod u pedagogiju slobodnog vremena. Filozofski fakultet u Osijeku.
29) Leversen, I.; Danielsen, A. G. and Samdal, O. (2012): Basic Psychological need sastifaction in leisure activities and adolescents' life sastifaction, Yournal of Youth and Adolescence, www.ncbi.nim.nih.gov"articles.
30) Maccoby, E. E., and Martin, J. A. (1983). "Socialization in the context of the family: parent–child interaction," in Handbook of Child Psychology, ed P. H. Mussen(Amsterdam:Wiley), 1–101.
31) Maleš, D., Kušević, B. (2011), Nova paradigma obiteljskoga odgoja. U: Maleš, D. (ur.), Nove paradigme ranoga odgoja. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zavod za pedagogiju, 41-66.
32) Martinez, I., Garcia, F., Veiga, F., Garcia, O. F., Rodrigues, Y., and Serra, E.(2020). Parenting styles, internalization of values and self-esteem: a cross-culturalstudy in Spain, Portugal and Brazil. Int. J. Environ. Res. Public Health 17, 2370.doi: 10.3390/ijerph17072370
33) Martinić, T. (1977), Slobodno vrijeme i suvremeno društvo. Zagreb: Izdavačka kuća Informator. *Pedagoška enciklopedija 1 i 2*. (1989). (u redakciji dr. N. Potkonjaka i dr. Pere Šimleše), Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, Školska knjiga, Zagreb, Svjetlost, Sarajevo.
34) Melton, K. (2017). Family Activity Model: Crossroads of Activity Environment and Family Interactions in Family Leisure. Leisure Sciences, 39(5), 457-473.
35) Mihić, J. i Bašić, J. (2008). Preventivne strategije - eksternalizirani poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja djece i mladih. Ljetopis socijalnog rada, 15 (3), str. 445-471
36) Mirosavljević, A.; Wolf, P. (2024). Stašević i Derk 2016, Slobodno vrijeme kao čimbenik zadovoljstva djece predškolske dobi. Marsonia: Journal of social and humanites research. Slavonski Brod. 43-53.

37) Mínguez, A. M. (2019). Children's relationships and happiness: the role of family, friends and the school in four European countries. J. Happiness Stud. 21, 1859–1878. doi: 10.1007/s10902-019-00160-4.
38) Muradbegović, M. (1983). Urbana društvena sredina I problem organizacije slobodnog vremena mladih. Naša škola, 5-6,285-289.
39) Nikčević-Milković, A., Božičević, V. i Manestar, K. (2018). Rizični i zaštitni čimbenici poremećaja u ponašanju kod adolescenata. Zadar: Sveučilište u Zadru.
40) Orthner, D. K. (1975). Leisure activity patterns and marital satisfaction over the marital career. Journal of Marriage and the Family, 37, 91-102.
41) Park, J., Jung, H. J., and Han, Y. (2022). Latent profile analysis of associations among children's risk profiles, rights, and subjective wellbeing across 16 countries.Curr. Psychol. 16, 1–14. doi: 10.1007/s12144-022-02916-3.
42) Palacios, I., Garcia, O. F., Alcaide,M., and Garcia, F. (2022). Positive parenting style and positive health beyond the authoritative: self, universalism values, and protection against emotional vulnerability from Spanish adolescents and adult children. Front. Psychol. 13, 6282. doi: 10.3389/fpsyg.2022.1066282
43) Pešić J.; Videnović, M.; Plut, D. (2012). Slobodno vreme i pozitivan razvoj mladih: analiza budžeta vremena, Beograd, Psihološka istraživanja XV (2), 153 – 168.
44) Previšić, V. (1987): Izvannastavne aktivnosti i stvaralaštvo, Zagreb, Školske novine.
45) Previšić, V. (2000). Slobodno vrijeme izmedju pedagogijske teorije i odgojne prakse. Napredak: časopis za pedagogijsku teoriju i praksu, 141, (4), 403-410.
46) Raboteg-Šarić, Z., Sakoman, S. i Brajša-Žganec, A. (2002). Stilovi roditeljskoga odgoja, slobodno vrijeme i rizično ponašanje mladih. Društvena istraživanja, 11 (2-3 (58-59)), str. 239-263. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/19687.
47) Rosić, V. (2005), *Slobodno vrijeme-slobodne aktivnosti*, Rijeka: Žagar.
48) Queiroz, P., Garcia, O. F., Garcia, F., Zacares, J. J., and Camino, C. (2020). Selfand nature: parental socialization, self-esteem, and environmental values in Spanishadolescents. Int. J. Environ. Res. Public Health 17, 3732. doi: 10.3390/ijerph17103732
49) Šentija Knežević, M., Kuculo, I. i Ajduković, M. (2019). Rizična ponašanja djece i mladih: javnozdravstvena perspektiva. Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja, 55 (2), str. 70-81. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/232961.
50) Škutor. M. (2022) . The incidence of violence among high school students and the prevalence of topics of violente behavior in school. INTED 2022, Valencia, Spain, Edited by L. Gómez Chova, A. López Martínez, I. IATED Academy, ISBN:978-84-09-37758. https://scholar.google.com/citations
51) Škutor. M., Soldo, I. (2025). Zastupljenost društvenih mreža kod učenika devetih razreda. 10. Međunarodna konferencija Društvene devijacije - Žene u modernom društvu. Centar modernih znanja, Banja Luka. 365-373.
52) Thoidis, N., Chaniotakis, N., Vrantsi, M. (2022). Family and Leisure Parents Views on Their Childre's Leisure Time and Role in. European Journal of Education Studies. University of Western Macedonia. Volume. Issue. (2022). DOI: 10.46827/ejes.v9i9.4455
53) Tomić, R., Hasanović, I. (2007). Mladi i slobodno vrijeme, Tuzla: OFF-set.
54) Valjan Vukić V. Izvannastavne i izvanškolske aktivnosti učenika - višestruke perspektive. Školski vjesnik [Internet] 201665(1): 33-57. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/177319
55) Vukasović, A. (1998). Pedagogija. Zagreb: Hrvatski katolički zbor „MI".
56) Zabriskie, R. B., McCormick B. P. (2003): Parent and child Perspectives of Family Leisure Involvement and Satisfaction with Family Life. Journal of Leisure Research. 35 (2). 163-18.
57) Zabriskie, R., McCormick, B. (2001). The Influences of Family Leisure Patterns on Perceptions of Family Functioning. Family Relations, 58 (3), 281-289.
58) Zinnecker, J. (1995): The cultural modernization of childhood. In: L., Chisholm, P., Büchner, H. H. Krüger, M. du BoisReymond (Ed.), Growing up in Europe: Contemporary horizons in childhood and youth studies. New York: Aldine de Gruyter. 85-94.
59) Wight, V., Price, J., Bianchi, S., Hunt, B.(2009). The time use of teenagers. *Social-science-research.* Volume 38, Issue 4, December 2009, Pages 792-809.

EDUCATIONAL FACTORS OF CHILDREN'S AND YOUTH'S FREE TIME AS A PREVENTION OF RISKY BEHAVIOR

Summary: *The focus of the paper is on educational factors, family and school, which through their educational and advisory work have a strong influence on the quality of children's and young people's free time. The way in which free time is spent influences the concept, organization and implementation of modern education and represents an important factor in the multifaceted development of a person. From a pedagogical perspective, children's and young people's free time should be meaningfully designed and organized. It should provide the opportunity for growth and development, interaction with peers, development of critical thinking and be of an educational and educational nature. Children's and young people's free time is most often characterized by idleness, lack of physical activity, staying in closed rooms and contacts with unknown persons. This often leads to behavioral disorders, delinquent forms of behavior in children and young people. An important role in the organization of free time is played by the family, preschool and school institutions, social associations, religious institutions, peers. Primary educational factors, family and school are essential for the organization of children's and young people's free time with the aim of reducing negative influences and avoiding negative forms of behavior. The paper contributes to a better understanding of the importance of organizing quality leisure activities for vulnerable groups, children and youth. It also points out the difficulties and problems faced by families and schools in organizing and implementing leisure activities for children and youth, as well as ways to overcome possible problems.*

Keywords*: education in leisure time, family, children and youth, school, risky behavior.*